

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«وَكَايْنٍ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلٍ مَعَهُ رَيْثُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَبُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ مَا صَعَفُوا وَ مَا اشْتَكَاؤُوا وَ اللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ»
و چه بسیار پیامبرانی که همراه او توده‌های انبوه، کارزار کردند؛ و در برابر آنچه در راه خدا به ایشان رسید، سستی نوزیدند و ناتوان نشدند؛ و تسلیم [دشمن] نگردیدند، و خداوند، شکیبایان را دوست دارد.

[آل عمران/ ۱۴۶]

ما به نام اتحاد اسلام قیام کردیم و به این جمعیت مقدس منتسبیم؛ ولی باید دانست که طرفدار اسلامیم به معنای ساده‌ی آن (انما المومنون اخوه). یعنی می‌گوییم در این موقع که تشتت کلمه و اختلاف اسلامیان، مسلمانان را به دست دشمن عمومی، ذلیل و زبون کرده، نباید مسلمانان برادر کشی کنند و به نام شیعه و سنی و سایر عناوین مذهبی به جان هم افتاده و مجال استفاده را به دشمن عمومی بدهند.

روزنامه جنگل، س ۱، ش ۲۸، ص ۲

حکمرانی میرزا کوچک گیلانی و نشانه‌های جمهوری ایرانی اسلامی آن

حجت الاسلام داود رجبی‌نیا^۱

پیوست و در عصر مشروطه فعالیت‌های سیاسی خود را آغاز کرد. در سال ۱۲۹۴ به صورت عملی به تأسیس و عضویت در «کمیته اتحاد اسلام» دست یازید و با حمایت دیگر اعضا، مدیر آن گروه شد که تا پایان سال ۱۲۹۶ شمسی قسمت‌های بزرگی از استان‌های گیلان، مازندران، زنجان و اردبیل را زیر نظر تصمیمات این کمیته درآورد و شهرهای رشت، لاهیجان، فومن، کسما، صومعه‌سرا، طارم، آستارا، تالش، کجور و تنکابن عملاً از حاکمیت «نهضت جنگل» تبعیت می‌کردند.

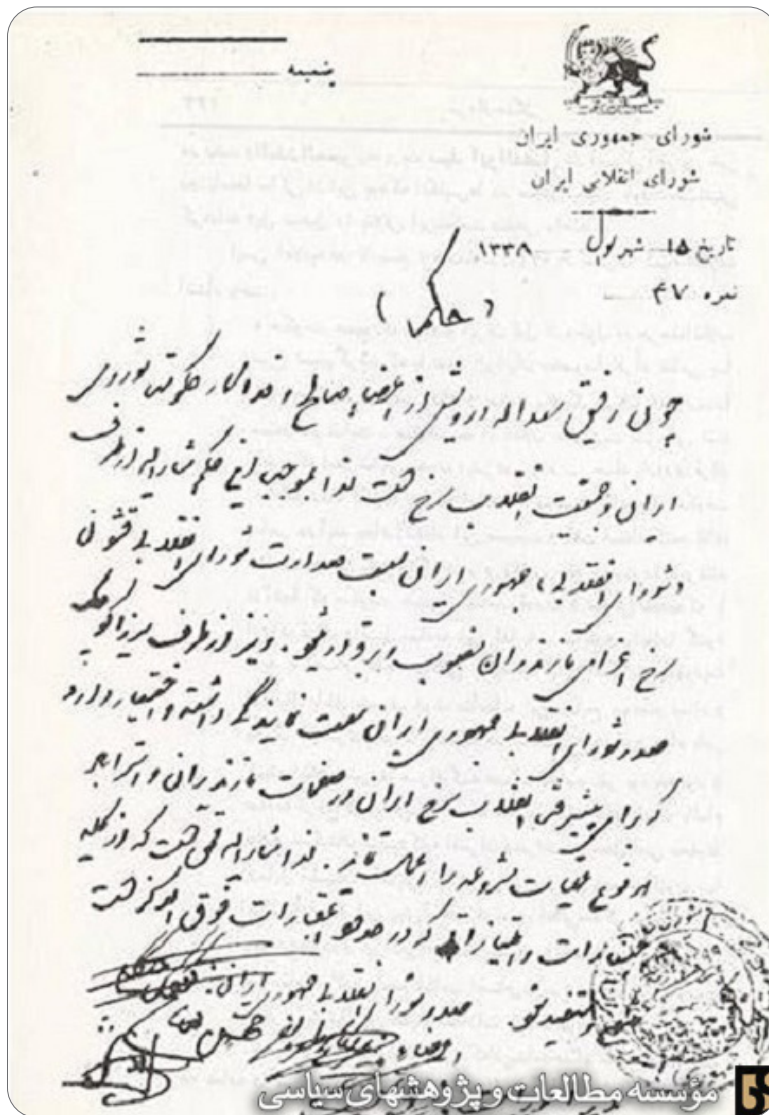
نهضت جنگل مقارن با بروز جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۴ شکل گرفت، به رغم اعلام بی‌طرفی دولت ایران در این جنگ، بخش عمده سرزمین ایران به اشغال بیگانگان درآمد و استقلال کشور سخت به مخاطره افتاد. این چیزی نبود که میرزا کوچک خان گیلانی با آن کنار بیاید. لذا هدف‌هایی چون «حمایت از استقلال کامل کشور بدون مداخله دولت بیگانه، اخراج نیروهای بیگانه، برقراری امنیت، اصلاحات اساسی و رفع فساد در تشکیلات دولتی، رفع بی‌عدالتی و مبارزه با خودکامگی و استبداد»، برای نهضت جنگل در نظر گرفت و پیوسته بر آنها در ارگان نهضت جنگل یعنی روزنامه جنگل، پای می‌فشرد. مبارزه هفت ساله‌اش با اشغالگران را می‌توان از مؤلفه‌های مهم از بین بردن قرارداد استعماری ۱۹۱۹ دانست؛ زیرا به بیگانگان ثابت کرد که هرگز به سادگی نمی‌توانند بر مردم ایران سلطه پیدا کنند.

ایجاد جمهوری ایرانی و اسلامی از آرمان‌ها، اهداف و تلاش‌های میرزا کوچک گیلانی بود. نمونه‌ای از حکمرانی در مقیاسی هرچند کوچک محقق ساخت و برای مبارزان و انقلابی‌های زمان خود و بعدی الگو شد. اهداف و عملکرد میرزا کوچک به عنوان رئیس کمیته اتحاد اسلام نشان می‌دهد که در نگره ملی در پی جمهوری ایرانی و در نگره دینی برای اقامه حکومت اسلامی بر تمام ایران تدبیر می‌کرد. اگرچه عملاً تنها توانست در منطقه‌ای از شمال، حکومتی متکی بر مردم و مبتنی بر مکتب تشیع برقرار کند. اکنون که یک قرن از حکومت ایرانی اسلامی او در خطه سرسبز گیلان می‌گذرد، این نگارش «نگاهی گذرا به گونه حکمرانی و نشانه‌های جمهوری ایرانی و اسلامی میرزا کوچک گیلانی» خواهد داشت.

میرزا کوچک افزون بر خوشه‌گیری از خرمن معرفت پدر، از اساتید مدارس علمی رشت و مراکز حوزوی آن زمان کشور استفاده‌ها برد. میرزا انسانی قوی‌هیکل، زاغ‌چشم و باصلابت بود. تاریخ از او چهره‌ای مؤدب، متواضع، خوش‌اخلاق و فوق‌العاده اخلاقی، عدالت‌محور، خواهان آزادی خود و ملت و عاشق محرومان به تصویر می‌کشد. او از روی اعتقادات دینی برای وطن مبارزه می‌کرد. این اوصاف از او شخصیتی دوست‌داشتنی بین مردم و منحصر به فرد برای راهبری نهضت جنگل و حتی تأثیرگذار بر ایران معرفی می‌نماید.

میرزا کوچک در ۱۲۸۵ شمسی به جمع آزادی خواهان ایران

۱. دانش‌آموخته سطح چهار حوزه علمیه و مدرس دانشگاه.

به همین سبب جنگلی‌ها تصمیم گرفتند تا وقتی به هدف

نرسیده و موفق به اخراج نیروهای بیگانه نشده‌اند. به آرایش سر و صورت خود دست نزنند. در طول مدت اقامت در جنگل، کم‌کم در ظاهر دارای هیكل‌های رعب‌آوری شدند. آنها با کلاه‌های نم‌دی و چوخوا و کفش چرم گاومیش (چموش) و کوله‌باری سنگین و چماقی از چوب ازگیل و تفنگ و داس به کمر و چند قطار فشنگ، مثل پهلوانان افسانه‌ای و اساطیری بودند. این وضعیت جنگلی‌ها ادامه داشت تا وقتی که نهضت بیشتر مطرح و پرآوازه شد و افسرانی برای آموزش نظم و فنون نظامی به خدمت نهضت درآمدند که عده‌ای به لباس و قیافه نظامیان درآمدند؛ ولی بسیاری مانند خود میرزا با همان

هیبت پیشین فعالیت می‌کردند.

نشانه‌های جمهوری ایرانی و اسلامی در گونه حکمرانی میرزا

میرزا کوچک بر طبق اسناد و مدارک، تنها به دنبال برقرار جمهوری در گیلان نبود، بلکه برای ایجاد جمهوری آن‌هم از نوع اسلامی در کل ایران مبارزه می‌کرد. در این باره به دلایل متعددی می‌توان استناد کرد؛ از جمله آن‌ها عبارت‌اند از:

اول) نوشته‌ها و احکام صادره میرزا

در منابع نهضت جنگل از جمله احکام صادره‌ای که از کوچک خان برجای مانده است، در آنها به صراحت از «شورای

آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای مدظله‌العالی درباره نهضت میرزا کوچک فرمودند «یک حرکت صد درصد اسلامی و ایرانی» بود؛ و درباره نوع حکومت میرزا به صراحت می‌گویند: «ایشان یک واحد مینیاتوری از نظام اسلامی، جمهوری اسلامی را در رشت و همان محدوده خاص خودش به وجود آورد»

در آستانه کودتای رضاخان، شرایط سیاسی ایران شدیداً علیه میرزا کوچک خان جنگلی بود. زمانی که رضاخان بدون مزاحمت برای سرکوب جنگل به شهر رشت رفته بود، نشان از هم‌پیمانی سردار سپه با عوامل داخلی و خارجی برای مقابله با میرزا کوچک داشت. در چنین شرایطی، سران نهضت جنگل دوره در پیش روی خود داشتند: یا به دشمن داخلی و خارجی پناه می‌آوردند یا تا آخرین قطره خون خود مبارزه کرده و به شهادت می‌رسیدند؛ افرادی مانند احسان‌اله خان که ترجیح داد با گرفتن پول به باکو رفته و به اربابان خود که به او خیانت نیز کرده بودند، بپیوندند یا خالو قربان نیز با قید تضمین از طرف سردار سپه، با همه افراد خود که تا چندی پیش در رکاب میرزا مبارزه می‌کرد، تسلیم قوای دولتی شد و به‌ظاهر جان خود را نجات داد. ولی میرزا کوچک خان بود که نه حاضر به ترک ایران شد و نه ننگ تسلیم قوای دولتی را پذیرفت و سرانجام نیز به مبارزه ادامه داد تا در ۱۱ آذر ۱۳۰۰ به شهادت رسید.

به‌هرحال ایران تنها بخت ممکن برای یک جمهوری ملی و اسلامی که متناسب با مردم‌سالاری دینی آن زمان بود را می‌توانست تجربه بیشتری نماید، از دست داد و به‌جایش قزاقی قدرت را به دست گرفت که با زور می‌خواست غرب‌گرایی را به جای اسلام‌گرایی بنشانند. ولی او هم بعد از مدتی حکومت، تاریخ مصرفش تمام گشت و توسط اربابانش به جزیره موریس تبعید و آنگاه توسط اربابان غربی از سر راه غرب‌گرایان برداشته شد.

منابع:

بنیاد دائره‌المعارف اسلامی، دانشنامه جهان اسلامی، تهران، ج ۱. کانون فرهنگی دیمی ثقلین، ۱۳۸۹، رنگ ایمان، مجموعه بیانات رهبری درباره گیلان. فخرانی، ابراهیم (۱۳۵۷) سردار جنگل، تهران: انتشارات جاودان، چاپ شانزدهم. پایگاه اطلاع‌رسانی و تحقیقاتی موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.

انقلابی و جمهوری ایرانی» یاد می‌کند؛ مانند سند ذیل که نشان می‌دهد وی در پی جمهوری ایرانی بوده است لذا وصله‌های تجزیه طلبانه که برخی از زاویه‌داران مطرح می‌کنند به نوع حکمرانی میرزا نمی‌چسبند.

دوم) برخورداری از شورای دینی، فقهی و سیاسی

آیت‌الله سید عبدالحسین لاری در فارس حدود یک سال از خلأ قدرت در کشور استفاده کرد و حکومت شرعی مبتنی بر ولایت فقیه آن زمان را اقامه کرد؛ منتها این نمونه هم از نظر الهام‌بخشی و وسعت به جنگل نمی‌رسید. مبارزان شیخ محمد خیابانی در آذربایجان و کلنل پسیان در خراسان نیز اگرچه محترم بودند و تلاش‌شان را انجام دادند ولی در اهمیت و کارایی به اندازه نهضت جنگل نرسیدند. جنگل از یک شورای سیاسی مذهبی به نام هیات اتحاد اسلام شروع شد و داعیه‌اش جمهوری اسلامی برای همه ایران بود؛ این مهم‌ترین قیام محلی بود که بخت پیروزی داشت. زیرا جمعیت اتحاد اسلام، متشکل از چند فقیه و مجتهد مشهور گیلانی، از جمله حضرات آیات عظام سید عبدالوهاب صالح، میرزا محمدرضا حکیمی، شیخ علی علم‌الهدی فومنی، سید محمود روحانی، شیخ بهاء‌الدین املشی و غیره بودند که به‌عنوان کانون تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها و به عبارتی شورای انقلاب نهضت جنگل عمل می‌کردند. تصمیمات و برنامه‌های این لُجنه علمی، دینی و سیاسی از طریق قوه اجرائی میرزا کوچک خان، عملیاتی و پیاده‌سازی می‌شد.

سوم) ارتباط با انقلابیون بزرگ ایران و زاویه‌دار شدن برخی از دوستان میرزا

ارتباط میرزا با انقلابیون بزرگ و معروف آن زمان مانند شهید مدرس در تهران و شیخ محمد خیابانی در آذربایجان می‌تواند از دلایل نگاه او به جمهوریت و اسلامیت در سطح ایران باشد. از سوی دیگری از دلایل فاصله گرفتن برخی از میرزا، همین تأکیدهای ایشان بر آموزه‌های اسلامی بود. اینکه برخی در هنگامه تظاهرات با حرکات غیر اسلامی طرفداران روس و تُرک ناراحت شدند و بعضاً راه خود را جدا کردند.

از این رو اولین الگوی قابل‌اعتنا از جمهوری متعهد به اسلام را میرزا کوچک جنگلی پایه گذاشته است که به تعبیر